

УДК (2-67/.42):17::342.7

КУЛАГІНА-СТАДНІЧЕНКО Ганна – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди Національної Академії наук України, 4, вул. Трьохсвятительська, м. Київ, Україна, індекс 01601 (a_kulagina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6371-9213>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.4>

Бібліографічний опис статті: Кулагіна-Стадніченко, Г., (2022). Людська гідність як чинник євроінтеграційних процесів України та її релігійно-доктринальне осмислення. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 50–67, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.4>

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕЛІГІЙНО-ДОКТРИНАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ

Анотація. *Метою статті постає з'ясування пріоритетних концепцій, богословських підходів християнських церков України до проблеми людської гідності з огляду на сучасні євроінтеграційні процеси української держави. Методологічними засадами дослідження стали компаративний аналіз, контент-аналіз, діалектика, культурологічний та антропологічний принципи, а також принципи об'єктивності, правового забезпечення релігійної свободи як свободи совісті. Наукова новизна.* Звернення до проблеми людської гідності під час історичних випробувань України не лише включає Церкву до широкого спектру реальних взаємовідносин з державою, але й робить важливим актором євроінтеграційних процесів. Кожному етапу суспільно-історичного розвитку європейської інтеграції України властиві різні прояви релігійної активності церков, їхня різноманітна реакція на антропологічні, етичні виклики соціального середовища. Сучасні євроінтеграційні процеси України надто актуалізують роль людського чинника не лише у підтримці

української ідентичності, але й у збереженні гуманістичних, загальноцивілізаційних цінностей світового співтовариства. У цьому аспекті проблема гідності має сенсожиттєвий вимір, вказує на подальшу життєспроможність держави та церков у ній, постає гуманістичним осердям, центром європейських цивілізаційних норм та принципів. Від того, як українські церкви відповідатимуть на цей виклик, надто залежить їх майбуття в українській державі можливість мирного співіснування у спільному європейському просторі. Отже, авторка пропонує компаративний аналіз сучасних відповідей християнських церков України на питання про людську гідність. У **висновках** підкреслюється, що в умовах війни, яка ведеться Росією на території України всупереч будь-яким гуманістичним та цивілізаційним нормам європейського співтовариства, толерування держави-агресора не видається можливим, оскільки означає нехтування загальнохристиянськими цінностями на догоду позиції Російської Православної Церкви. Релігійним організаціям вже недоречно залишатися у статус-кво із закличком «Мир цінніше за свободу». Церкви повинні враховувати громадський простір, незважаючи на те, що за наявності лівих партій при владі деяких держав світового співтовариства маємо нову розстановку сил, коли лібералізм вимагає змін без особливих заворушень, прагне не виходити за межі досягнутої зони комфорту. Церквам слід навчитися називати речі власними іменами, піднімати важливі еклезіологічні та політичні теми. В умовах війни, яку розв'язала Росія в Україні за активної підтримки Російської Православної Церкви, не може бути діалогу в контексті примирення з агресором. Нині «холодна війна» вже перейшла у фазу загрози Європі та світу ядерною катастрофою з боку Російської Федерації, отже, ідея міжрелігійного діалогу потребує нагального реконструювання, вимагає прямої відповіді на питання про те, чи діалог може бути місією Церкви, вестися нею ціною істини та потурати людську гідність.

Ключові слова: людська гідність, духовна свобода, самовизначення, самоповага, ідентичність.

KULAGINA-STADNICHENKO Hanna – Candidate of Philosophical Sciences, Senior Researcher at the Department of Religious Studies, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine, 4, str. Tryochsvyattitelska, Kyiv, Ukraine, postal code 01601 (a_kulagina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6371-9213>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.4>

To cite this article: Kulagina-Stadnichenko, H., (2022). Liudska hidnist yak chynnyk yevrointehratsiinykh protsesiv ukrainy ta yii relihiinodoktrynalne osmyslennia [Human dignity as a factor in the European integration processes of Ukraine and its religious and doctrinal understanding] *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia"* – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 50–67, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.4>

HUMAN DIGNITY AS A FACTOR IN UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES AND ITS RELIGIOUS-DOCTRINAL UNDERSTANDING

Summary. *The purpose of the article is to clarify the priority concepts, theological approaches of Christian churches of Ukraine to the problem of human dignity in view of the modern European integration processes of the Ukrainian state. The methodological foundations of the study were comparative analysis, content analysis, dialectics, cultural and anthropological principles, as well as the principles of objectivity, legal support of religious freedom, as freedom of conscience. Scientific novelty.* Appeal to the problem of human dignity during the historical tests of Ukraine includes the church not only in a wide range of real relations with the state, but also makes an important actor of European integration processes. Each stage of socio-historical development of European integration of Ukraine is characterized by different manifestations of religious activity of the churches, their diverse response to anthropological, ethical challenges of the social environment. Modern European integration processes of Ukraine too actualize the role of the human factor not only in supporting Ukrainian identity, but also in the preservation of humanistic, general civilization values of the world

*community. In this aspect, the problem of dignity has a sensory dimension, indicates the further vileness of the state and the churches in it, appears to be humanistic cores, the center of European civilizational norms and principles. How Ukrainian churches respond to this challenge, depends too much in the Ukrainian state, the possibility of peaceful coexistence in a common European space. Therefore, the author offers a comparative analysis of the modern answers of Christian churches of Ukraine on the question of human dignity. **The conclusions** emphasize that in the conditions of war, which is conducted by Russia in the territory of Ukraine, contrary to any humanistic and civilizational norms of the European community, tolerance of the aggressor state is not possible, since it means neglect of all-Christian values for the sake of the position of the Russian Orthodox Church. Religious organizations are no longer important to remain in the status quo calling "Peace is more valuable than freedom". Churches should take into account the public space, despite the fact that in the presence of left-wing parties in the power of some states of the world community we have a new deployment of forces, when liberalism requires changes without much riots, seeks not to go beyond the achieved zone of comfort. Churches should learn how to name things with their own names, get rid of positions when they do not want to criticize each other, raise important ecclesiological and political topics. In the conditions of war in Russia in Ukraine with the active support by the Russian Orthodox Church, there can be no dialogue in the context of reconciliation with the aggressor. Currently, the Cold War has already gone into the phase of Europe and the world by a nuclear disaster by the Russian Federation, and therefore, the idea of inter – religious dialogue requires urgent reconstruction, requires a direct answer to the question of whether the dialogue can be a mission of the church, to be conducted by the price of truth and destroy to human dignity.*

Key words: human dignity, spiritual freedom, self-determination, self-respect, identity.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-політичні процеси в Україні переконливо засвідчують євроінтеграційний вектор її розвитку. Європейська інтеграція передбачає спільні цінності, найважливішими та найактуальнішими з яких для України постають цінності духовного штибу, адже саме вони

відрізняють людську постать від решти живого світу. Очевидно, що важливою засадою духовності виступає гідність, яка дає змогу людині максимально реалізувати особистісний потенціал серед собі подібних індивідів на партнерських засадах.

Вся історія становлення державності України є боротьбою за права свого народу, відстоювання власної ідентичності, постає своєрідним маркером апеляції до людської гідності. Незважаючи на відновлення незалежності української держави, ХХІ століття не стало у цьому винятком.

Релігійні організації не стояли осторонь складних історичних випробувань на свободу та демократичні права українців, брали активну участь у Революції Гідності, прагнули не припускати кровопролиття через амбіції тодішніх можновладців, шукали компромісного варіанта розвитку подій, а їхні лідери неодноразово зустрічалися з представниками влади, намагаючись переконати останню зважати на конституційні права українського народу щодо мирного волевиявлення.

Під час російського вторгнення в Україну представники різних релігійних організацій відстоюють честь та гідність держави, її громадян на фронті, надають посильну допомогу потребуючим, активно виступають із заявами про неможливість російської агресії, тероризму, військових злочинів проти мирного населення та злочинних методів ведення війни, чим засвідчують вірність Божому слову та Його земним справам.

У дискурсі сучасного соціокультурного знання навряд чи знайдеться подібний до гідності смислоконцепт, який має беззаперечну пріоритетність та одночасно невизначеність. Людська гідність стала свого роду всеохоплюючим поняттям, яке успішно приховує глибокі теологічні та філософські розбіжності, а це уможливорює маніпулювання терміном «гідність». Зауважимо, що в основі різних способів мислення про людську гідність лежать відмінні антропології, кожна з яких має власну концепцію людини та її місця у світі.

Метою статті є з'ясування пріоритетних концепцій, богословських підходів християнських церков України до проблеми людської гідності, що сприятимуть інтеграції до європейського співтовариства. Зазначена мета вимагає вирішення конкретних завдань нашої роботи, а саме визначити головні аспекти

тракування терміна «гідність» у філософії та релігієзнавстві; дослідити богословські позиції щодо людської гідності; конкретизувати спільне та особливе у сприйнятті людської гідності християнськими конфесіями України; осмислити результативність богословських версій людської гідності для сучасних реалій соціально-політичного життя української держави у контексті її інтеграції до європейського простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпрецедентне єднання представників різних церков та релігійних організацій у єдиному пориві зберегти людське життя, не потураючи його гідність, знайшло відображення в академічному виданні «Майдан і Церква», що побудоване на свідченнях очевидців тих подій, релігійних та світських лідерів, релігієзнавчій аналітиці науковців (Филипович, Горкуша, 2015).

Ще однієї подією релігієзнавчого життя наукової спільноти України згодом стала низка проведених конференцій, де рефреном звучала тема людської гідності. Вагомим результатом цього були видання «Людська гідність: Виклик і шлях» (2021), «Людська гідність. Мотивації чинності прав людини» (2022).

Загалом філософські традиції та концептуальні розробки терміна «гідність» походять з двох основних джерел, а саме греко-римської філософії права та іудейсько-християнської релігійної традиції, які надалі зазнали значних взаємовпливів та змішування одне з одним. В історичній ретроспективі англійський дослідник, представник Кембриджського університету Джон Лофлін (Loughlin, 2016) виокремлює започатковані греко-римською традицією два головних види гідності, такі як меритократична та громадянська.

Меритократична гідність впливає з позиції людини в ієрархічному суспільстві та характеризується низкою особистих ознак (мужність, доброчесність, чесність у поведінці тощо), а також пов'язана з положенням особистості та її родини у суспільстві. У цій концепції важливим є визнання іншими відповідної статусності суб'єкта. Хоча меритократична гідність передусім властива архаїчним суспільствам, її релікти досі активно супроводжують людство.

Громадянська гідність виникає на пізнішому етапі становлення грецького, а згодом римського суспільства, стосується характеру взаємовідносин між громадянами полісу чоловічої

статі, які вважаються однаково рівними у праві брати вільну участь у державних справах. Цей вид гідності позбавлений ієрархічності всередині групи «вільних громадян», однак також вимагає взаємоповаги та взаємовизнання іншими групами населення, протистоїть приниженню та інфантилізації особистості.

Основний матеріал. Міжнародні правові документи досі не дають чіткого визначення терміна «гідність». Подібну ситуацію маємо також у богослов'ї. Різничитання стосуються змістовного, структурного, динамічного означення цього терміна.

За своїм змістом гідність – це не лише моральна чи правова категорія, але й більш широкий соціокультурний концепт, що висловлює внутрішній стан самоцінності суб'єктів як вільних істот завдяки чи всупереч обставинам, а також їх сприйняття власної значущої ідентичності.

Самоідентифікація особи завжди первинна, однак її ідентифікація означає честь, яку соціум виявляє щодо гідних суб'єктів у вигляді поваги, визнання або ж у сакральній формі вшанування. Христос каже про це так: «Не буває пророка без честі, якщо тільки у вітчизні своїй та у домі своєму (Матв. 13: 58), «І не здійснив там багатьох чудес по невір'ю їх» (Матв. 13: 58). Часом суб'єкту відмовляють у такій честі; у цьому разі чим більше цінностей він створює, тим більше сам знецінюється та позбавляється гідності. Вочевидь, йдеться про конфлікт особистісних та суспільних інтересів, суб'єктивних та об'єктивних умов, демократичного та тоталітарного мислення, віри та невір'я, ідеального та матеріального, свободи та неволі тощо. Водночас аксіологічна значущість гідності настільки питома, що її ставлять вище за будь-які матеріальні блага; вона яскраво відображається у фразеологізмі «гідність дорожча за хліб».

У структурному аспекті суб'єктами гідності постає не лише особистість, але й спільноти – соціальні групи, народи, держави та людство загалом (за І. Кантом, має існувати «загальнолюдська гідність»). Подібне міркування знаходимо у твердженні Гегеля про «дух народу», що панує у державі. На думку філософа, «духом народу» постають закони, традиції, в яких людину визнають вільною, розумною істотою. Кожен індивід повинен зробити себе гідним цього визнання, отже, надавати іншим повне право на свободу та вільне особистісне волевиявлення.

За Гегелем, поняття «народ» і «дух народу» конкретизують процес історичного розвитку у певних локальних межах. Власне, «народ» виступає «духом», «дійсною субстанцією», чинником та суб'єктом історії, від якої залежить її хід. «Дух народу» є передумовою і змістом всіх форм його історичної діяльності, відображається через релігію, філософію, моральність, мистецтво, які існують у системній єдності. Вчений вважав, що конкретній релігії властива відповідна форма держави, і навпаки, окремій державі притаманні власний релігійний світогляд, оригінальна філософія, мистецтво, моральність (Гегель, 1971, с. 288).

Загалом становлення й розвиток феномена «гідність» – це динаміка сходження від абстрактного до практичного гуманізму. Такий процес надто суперечливий; його проблематичність окреслена гегелівською формулою «раб та вільний», де, відповідно до статусу, «раб» забезпечує виживання, а «вільний» – поступовий розвиток суспільства. Водночас альтернативна точка зору передбачає незалежність духовної свободи від соціального статусу, не обумовлюється ним.

Дійсно, духовна свобода можлива в особистості, яка відчуває власну людську гідність іманентно присутньою їй якістю. Отже, можна вважати гуманістичним досягненням християнства постать засновника цього релігійного напрямку, Ісуса, який вперше в історії культури творив самого себе як ідеальну (нормативну) особистість, виявляв гідність людини внаслідок самовизначення як самоцінного індивіда. Християнська доктрина обоження лише підкреслює необхідність людської гідності як шляху людини до Бога, розкриття найкращих людських якостей, реалізацію духовності як релігійного потенціалу віруючого.

Водночас лунають голоси щодо значної пластичності поняття гідності, «ліберального» та «неліберального» підходів богословів до його змістовної частини. Це пояснюється тим, що теоретично спільні богословські погляди на чесноту гідності як загальної здатності людини до добродійності по-різному реалізуються через людські вчинки. Останні обумовлені неоднаковим місцем та роллю кожного індивіда у конкретному соціумі, різняться внаслідок впливу традицій, ментальності, а також політичних характеристик певного суспільства.

Так, ліберальний підхід є найбільш оптимальним для вияву гідності людини, вважає створення для всіх однакової можливості реалізації власної суб'єктивної свободи.

Натомість «неліберальна» богословська теорія людської гідності вкорінена у вченні про теозис, яке практично проголошує захист «моральних норм» від руйнівного впливу відірваних від моральної відповідальності індивідуальних прав особи.

Загалом у християнській доктрині людська гідність розглядається через долучення до «образу та подоби Бога», набуває сенсу під час сприйняття ідеї боголюдського спілкування, оскільки людина була створена заради комунікації з Богом. Проте таке спільне для всіх християн переконання не приводить до однакових наслідків. До того ж гуманістична цінність людини значно проблематизується тоді, коли розглядається крізь теологічну оптику за формою, а не за змістом. У такому разі навіть еволюційно-консервативні засади релігійного вчення знецінюються охоронно-репресивними методами його сповідників.

Умови ведення військових дій РФ в Україні значно актуалізували увагу до риторики представників різних православних конфесій щодо сприйняття ними проблеми людської гідності.

Так, не можна не зважати на те, що соціальна доктрина УПЦ МП та РПЦ існує в спільному смисловому просторі. Однак РПЦ виступила проти лібералізації концепції прав людини, засвідчивши це документом 2008 року під назвою «Основи вчення Руської Православної Церкви про гідність, свободу та права людини» (2009). Тут РПЦ намагається підтримати поняття людської гідності, що відповідає правам людини, але підкреслює відмінність її християнського розуміння від сучасного лібералізму, який вважається нею атеїстичним.

Як й інші християнські конфесії, РПЦ сприймає гідність у зв'язку з моральністю. Водночас суттєвим видається те, що сповідування релігійної моральності для РПЦ можливе на інституційному рівні за взаємодії з державою. Зрозуміло, що тут РПЦ хоче засвідчити власну самостійність, роблячи таку заувагу: «але «не під владою» держави». Однак для цезаропапістського, історично-усталеного характеру взаємодії російського православ'я та світської влади ця правка не видається показовою.

Православ'я завжди посідало привілейоване місце у російській культурі, справедливість чого схвалюється та обґрунтовується РПЦ всією історією становлення російської держави.

Парадоксально, коли власні суспільні привілеї на території РФ РПЦ не лише виправдовує російською історією та культурою, але й вважає правом російського народу на захист від впливу інших народів та «деструктивних» культур. Така концепція прав в інтерпретації РПЦ практично підтримує офіційне російське законодавство проти дифамації (приниження) священних символів або будь-якого руху, що може зменшувати вплив православ'я на російську культуру. Отже, про жодну свободу совісті чи релігійну свободу у тоталітарній державі з панівною РПЦ не може йтися.

Фактично підтекстом зазначеного документа заперечується таке розуміння прав людини, яке може релятивізувати православну моральність, оскільки відкриватиме шлях атеїстично-гуманістичним версіям або ж загрожуватиме перетворенню РПЦ на один із багатьох голосів, що звучать у суспільному просторі. Зрозуміло, що в умовах тоталітарної російської імперії подібна поліфонія не видається можливою.

Наявність неліберального підтексту щодо проблеми гідності підтверджується заявами окремих російських ієрархів, наприклад, митрополитом Волоколамським Іларіоном (Алфеевом). Відображаючи позицію РПЦ щодо божественних витоків людської гідності, він зазначає, що ідея відповідальності присутня також у гуманізмі, однак за умови відсутності абсолютних моральних норм цей принцип означає обмеження прав особистості свободою інших людей. З точки зору атеїстичного гуманізму реалізація потенціалу свободи – це те ж саме, що й безперешкодна реалізація особистістю всіх її бажань і прагнень, окрім тих, що перешкоджають реалізації подібних бажань іншими людьми, або ж реалізація прав, що не порушують права інших. Це приводить до релятивістської інтерпретації всіх моральних норм та духовних цінностей (Папаніколу, 2021), отже, засуджується РПЦ, яка досі не навчилася співіснувати у плюралістичному світі міжконфесійних комунікацій.

На відміну від вузько конфесійної, політично обумовленої, консервативної, націоналістично-заангажованої, монологічної

концепції прав людини РПЦ Православна Церква України взяла до уваги та запропонувала до обговорення широкому загалу схвалений і затверджений до публікації Синодом Константинопольської Церкви у січні 2020 року документ «За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви». Цей документ активно претендує на роль соціальної доктрини ПЦУ.

У документі зауважується, що, незалежно від того, в яких політичних умовах перебувають християни, вони повинні володіти «мовою прав людини», що означає вміння вести діалог, на основі якого всі сторони можуть дійти певного спільного знаменника. «Ця мова призначена зцілювати розділення у тих політичних спільнотах, де мають співіснувати люди з дуже різними переконаннями», отже, вона «уможливилоє спільну практику шанування безкінечної і невід'ємної гідності кожної людини, яку Церква, безперечно, вважає відбитком образу Божого в усіх людях» (За життя світу, 2020). Таким чином, християни мають визнавати «мову суспільної згоди», яка потрібна для збереження та розвитку справедливого суспільства, забезпечує непорушність людської гідності та свободи.

Церква закликає християн не боятися культурного та соціального плюралізму, радіти динамічному сполученню людських культур у сучасному світі, які визнаються благословенням, одним із найбільших здобутків нашого часу, а також засвідчує власну підтримку державним стратегіям та законам, що якнайбільше сприяють такому плюралізму, називає «благодатним даром» мирне співіснування культур світу у сучасних суспільствах.

Своєрідне прочитання поняття гідності у контексті політичної теології запропонував Арістотель Папаніколау (Папаніколау, 2021). Політичну теологію дослідник вважає одним із найважливіших питань, з яким має справу православне богослов'я XXI століття. Його актуальність очевидна для пострадянських країн, де взаємовідносини між Церквою та нацією, культурою, державою залишаються предметом дискусії. Ще більше загострюють питання політичної теології взаємовідносини цих країн з Європейським Союзом.

Однак несправедливо стверджувати, що православ'я було позбавлене політичної теології загалом. Життя християн завжди

існувало у політичному просторі. Більш того, А. Папаніколау впевнено заявляє про потребу православ'я «продумувати» політичну теологію на противагу поширеного нині поняття про симфонію. Така альтернатива вбачається ним у православній теорії боголюдського спілкування – обоженні (theosis), яка пов'язує всі елементи православної традиції та всіх православних християн: від радикальних до найбільш ліберальних. Отже, А. Папаніколау доходить висновку, що у Церкві вже є своя власна політика – політика обоження, сутність якої полягає у постійній турботі про те, як навчитися любити Іншого.

Спираючись на цей богословський підхід у спільному, плюралістичному, публічному політичному просторі, православна Церква не повинна апелювати до привілеїв історії чи культури для законотворчого нав'язування соціуму конкретних, властивих їй моральних норм. Натомість Церква зобов'язана використовувати свій вплив заради розширення, покращення, поглиблення демократичної публічної сфери. Іншими словами, у публічній еклезіології має полягати еклезіологічний імператив.

Розглядаючи поняття людської гідності, Українська Греко-Католицька Церква підтримує всі міжнародні акти, що спрямовані на захист прав людини, зокрема Статут ООН (1945 рік), Загальну декларацію прав людини (1948 рік), Декларацію про права осіб, що належать до національних чи етнічних, релігійних чи мовних меншин (1992 рік). УГКЦ визнає принцип міжнародної спільноти щодо поваги до гідності людини та її прав як обов'язкового та беззаперечного чинника розвитку особистості, вважає гідність основою своєї соціальної концепції, за аналогією до вчення І. Канта сприймає автономію особи та свободу волі важливими її проявами, наголошує на тому, що всі люди є рівними у своїй гідності.

Водночас УГКЦ вказує на необхідність адаптації поняття людської гідності до українських реалій, що за часів військової агресії РФ в Україні набуває особливої значущості, уможлиблює сприймати гідність людини не лише як екзистенційно-ціннісний, але й як практично-смысловий концепт.

Головною умовою реалізації ціннісно-смыслового потенціалу людської гідності є вміння розрізняти добро та зло, що надто актуально для людини віруючої. Це означає називати речі

«своїми іменами», бути вірним Богові, а не політичним гаслам, відстоювати власну релігійну ідентичність на засадах Святого Письма, бути правдивим та послідовним у вірі за доби, що вже отримала назву «постправди».

Однак в умовах військового нападу РФ на Україну церквам подеколи важко називати речі власними іменами, більш характерним для них видається «уникнення імен» та відставання в адекватних оцінках подій порівняно зі світськими структурами та ЗМІ. Таке ігнорування реальності ставить перед Церквами критично важливе питання про саму можливість бачити духовний занепад так само чітко, як і фізичні руйнування. Війна категорично розводить смислові поняття по лінії моральності, нагадуючи один із закликів Христа бути або гарячим, або холодним і не шукати серединного шляху політикою умиротворення агресора: «Я знаю діла твої, що ти не холодний, ані гарячий. Якби то холодний чи гарячий ти був! А що ти літеплий, і ні гарячий, ані холодний, то виплюну тебе з Своїх уст» (Об'явлення 3: 15–16).

Отже, людська гідність та свобода взаємопов'язані. Нині йдеться не про свободу вибору, а про автономію людини, яка глибоко відображає ідею самовизначення, здатність відповідально сприймати норми та цінності, передбачати наслідки власної діяльності. Будучи автономною істотою, індивід має право висловлювати власне ставлення до релігійних питань, мати релігійний досвід, вирішувати, залишатися віруючим чи ні.

Іншими словами, говорити про автономію особи означає вказувати на найсуттєвіші, сенсожиттєві, важливі світоглядні рішення, які вона має прийняти. Сукупність цих рішень складає моральну ідентичність людини. Як зазначалося раніше, у доктринальному підході християнства людська гідність надто залежить від моральних наративів, а вони відповідають релігійним настановам відповідних Церков.

Звертаючись до теми людської гідності, богослови УГКЦ вважають, що з християнською традицією найбільше узгоджується позиція Івана Павла II, який у своїх роздумах спирався на кантівську теорію (Мороз). Згідно з останньою, автономія є основою гідності людини й будь-якого розумного ества. Тут І. Кант розуміє автономію людини нерелятивною субстанцією, що означає буття як мету самої для себе. Однак людське буття

стає метою для себе лише тоді, коли має моральний вимір; його гуманність є ознакою гідності. Такий підхід дисонує з точкою зору А. Шопенгауера на гідність як на думку інших про нашу цінність, чим вчений практично спростовує ідею автономії суб'єкта, його моральну самоцінність.

Спільно для всіх християн людська гідність виступає переважно етичною категорією, що певним чином інтегрована у суспільні процеси. Однак, на відміну від православ'я з властивою йому історичною інерцією «втечі від світу», християнські Церкви західної орієнтації активно розглядають оприявлення людської гідності через суспільні процеси. Ця тенденція надто активізувалася після Другого Ватиканського собору (Яроцький, 2013), дала поштовх теологічному персоналізму, однак зазнала критики всередині РКЦ, оскільки, на думку папи Бенедикта XVI, надмірний антропоцентризм шкодить теоцентризму, постає наслідком секуляризму.

Нині УГКЦ визнає, що подібно до міжнародних актів у її вченні відсутнє комплексне визначення поняття гідності людини. Проте розуміння людської гідності Церква надає через висвітлення конкретних проблем суспільного буття у зверненнях, листах, промовах, посланнях ієрархів. З огляду на людську гідність суспільство, в якому зневажають людину, не може мати майбутнього, оскільки кінцевою метою залишається особа. Пріоритетність поваги до гідності людини у всіх сферах суспільної діяльності, непорушність її прав, якими вона володіє вже внаслідок свого буття, засвідчує функціонування суспільства на засадах справедливості. При цьому важливими ознаками гідності є активність та відповідальність суб'єкта за власний розвиток.

Тема людської гідності стала домінуючою під час осмислення варіантів розбудови громадянського суспільства, знайшла відображення у задокументованих виступах представників Церков та релігійних організацій 13 лютого 2008 року на тему «Досвід християнських Церков у побудові громадянського суспільства». У своєму зверненні до християн та усіх людей доброї волі представителі християнських Церков пов'язують дотримання прав і свобод людини зі становленням громадянського суспільства в Україні та стверджують, що такі процеси вселяють надію на

створення умов, які будуть більш ефективно захищати гідність людини, допомагати їй у самореалізації. У цьому контексті набуває особливої ваги християнський досвід плекання гідності людини, звільнення від усього, що обтяжує совість та обмежує свободу, заважає жити повноцінним життям та спілкуватися з ближніми. Церкви підкреслюють, що християнська громада споконвіку була тим середовищем, де людина вчилася використовувати свою свободу, жити гідно до образу Божого, відповідально використовувати власну свободу для встановлення гармонійних відносин між членами громади. Умовою, головним чинником цього виступає не усвідомлення свободи як всюдозволеності чи сваволі, а сприйняття її через відповідальність за вчинок, пошану до власної гідності та гідності кожної людини.

Висновки. Здавалося б, лише визнання своєрідності Іншого, його права на існування, отже, людської гідності, за умови збереження власної релігійної ідентичності дасть змогу християнським Церквам не бути черговим джерелом конфліктів у сучасному поліфонічному, поліконфесійному світі європейської співдружності. Однак в умовах війни, яка ведеться Росією на території України, подібне толерування не видається можливим, оскільки означає нехтування загальнохристиянськими цінностями на догоду позиції Російської Православної Церкви. Релігійним організаціям вже недоречно залишатися у статус-кво із закликом «Мир цінніше за свободу». Церквам слід враховувати громадський простір, незважаючи на те, що за наявності лівих партій при владі деяких держав маємо нову розстановку сил, коли лібералізм вимагає змін без особливих заворушень, прагне не виходити за межі досягнутої зони комфорту.

Окрім того, Церквам слід навчитися називати речі власними іменами, позбутися позиції, коли вони не бажають критикувати одна одну, піднімати важливі еклезіологічні та політичні теми.

В умовах війни, яку розв'язала Росія в Україні за активної підтримки Російської Православної Церкви, не може бути діалогу в контексті примирення з агресором. Нині «холодна війна» вже перейшла у фазу загрози світу ядерною катастрофою з боку РФ, отже, ідея міжрелігійного діалогу потребує нагального реконструювання, прямої відповіді на питання про те, чи діалог може бути місією Церкви, вестися нею ціною істини та потурати людську гідність.

Подяка. Робота виконана самостійно, у межах планової теми Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гегель Г.В.Ф. Эстетика : собрание сочинений : в 4 т. Т. 4. Москва, 1971. 288 с.
2. За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви // Сайт Грецької православної архієпархії США. URL: https://www.goarch.org/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV_languageId=uk_UA (дата звернення: 13.09.2022).
3. Людська гідність. *Мотивації чинності прав людини* : збірник програмних документів Робочої групи «Людська гідність і права людини» Німецької комісії “Justitia et Pax” / пер. з нім. Н. Комарової, Г. Дячок. Київ : Дух і літера, 2022. 195 с.
4. Людська гідність: Виклик і шлях : збірник статей. Київ : Дух і літера, 2021. 192 с.
5. Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка / за заг. ред. Л. Филипович, О. Горкуші. Київ, 2015. 656 с.
6. Мороз В. Поняття людської гідності як основа соціальної позиції УГКЦ: історико-релігієзнавчий аналіз. URL: https://www.academia.edu/12338100/Поняття_людської_гідності_як_основа_соціальної_позиції_УГКЦ_історико_релігієзнавчий_аналіз (дата звернення: 13.09.2022).
7. Об'явлення 3: 15–16. *Біблія* / пер. І. Огієнка. 1962.
8. Основи вчення Руської Православної Церкви про гідність, свободу і права людини. Київ : Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2009. 32 с.
9. Папаніколау А. Містичне як політичне. Демократія і нерадикальна ортодоксія / пер. з англ. О. Кирлежев. Київ : Дух і літера. 134 с.
10. Християнські Церкви України беруть на себе відповідальність за розвиток громадянського суспільства. URL: <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/veranstaltungsberichte/detail/-/content/christliche-kirchen-der-ukraine-uebernehmen-verantwortung-fuer-die-entwicklung-der-zivilgesellschaft> (дата звернення: 13.09.2022).
11. Яроцький П. Релігієзнавство : підручник. Київ : Кондор, 2013. 442 с.
12. Loughlin J. Human Dignity: the Foundation of Human Rights and Religious Freedom. *Memoria y civilización*. 2016. № 19. P. 313–343. DOI: 10.15581/001.19.313-343.

REFERENCES

1. Hehel H.V.F. (1971). Jestetika [Aesthetics]. In H.V.F. Hehel, *Sobranye sochynenyi – Collected works* (Vols. 1–4; vol. 4), (p. 288). Moscow [in Russian].
2. Za zhyttia svitu. Na shliakhu do sotsialnoho etosu Pravoslavnoi Tserkvy [For the life of the world. On the way to the social ethos of the Orthodox Church]. *Website of the Greek Orthodox Archdiocese of the USA*. Retrieved September 13, 2022, from https://www.goarch.org/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV_languageId=uk_UA [in Ukrainian].
3. Liudska hidnist. Motyvatsii chynnosti prav liudyny [Human dignity. Motivations for the validity of human rights] (2022). *Zbirka prohramnykh dokumentiv Robochoi hrupy “Liudska hidnist i prava liudyny” Nimetskoj komisii “Justitia et Pax”* [Collection of program documents of the Working Group “Human Dignity and Human Rights” of the German Commission “Justitia et Pax”]; Natali Komarova ta Halyny Diachok [translated from German]. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
4. Liudska hidnist: Vyklyk i shliakh [Human dignity: Challenge and path] (2021). *Zbirnyk statei – Collection of article*. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
5. Maidan i Tserkva. Khronika podii ta ekspertna otsinka [Maidan and Church. Chronicle of events and expert assessment] (2015). In Fylypovych L., Horkusha O. Kyiv [in Ukrainian].
6. Moroz, V. Poniattia liudskoi hidnosti yak osnova sotsialnoi pozytsii UHKTs: istoryko-relihiieznavchyi analiz [The concept of human dignity as the basis of the social position of the UGCC: historical and religious analysis]. Retrieved September 13, 2022, from https://www.academia.edu/12338100/Poniattia_liudskoi_hidnosti_yak_osnova_sotsialnoi_pozytsii_UHKTs_istoryko_relihiieznavchyi_analiz [in Ukrainian].
7. Bibliia [Bible] (1962). *Obiavlennia 3: 15–16* [Revelation 3: 15–16] (Ivan Ohienko, trans.) [in Ukrainian].
8. Osnovy vchennia Ruskoj Pravoslavnoi Tserkvy pro hidnist, svobodu i prava liudyny [The basics of the teaching of the Russian Orthodox Church about dignity, freedom and human rights] (2009). Kyiv: Vydavnychiy viddil Ukrainkoj Pravoslavnoi Tserkvy [in Ukrainian].
9. Papanikolau, Aristotel (2021). *Misticheskoe kak politicheskoe. Demokratija i neradikalnaja ortodoksija* [Mystical as political. Democracy and non-radical orthodoxy]. (Oleksandr Kirlezhev, trans.). (p. 134). K.: Dukh i litera [in Russian].
10. Khrystyianski Tserkvy Ukrainy berut na sebe vidpovidalnist za rozvytok hromadianskoho suspilstva [Christian Churches of Ukraine assume responsibility for the development of civil society]. Retrieved September 13, 2022, from <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/veranstaltungsberichte/detail/-/>

content/christliche-kirchen-der-ukraine-uebernehmen-verantwortung-fuer-die-entwicklung-der-zivilgesellschaft [in Ukrainian].

11. Yarotskyi P. (2013). *Relihiieznavstvo*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

12. Loughlin, John (2016). Human Dignity: the Foundation of Human Rights and Religious Freedom. *Memoria y civilización* (Issue 19). (pp. 313–343). DOI: 10.15581/001.19.313-343.